

HUDEK, Adam: *Najpolitickejšia veda – slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Historický ústav Slovenskej akadémie ved, Bratislava 2010, 252 stran

SOMMER, Vítězslav: *Angažované dějepisectví – stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Nakladatelství Lidové noviny a Filozofická fakulta UK, Praha 2011, 508 stran

Uvedené práce, zabývající se obdobným tématem, sice vyšly v jistém časovém odstupu, jsou však natolik závažné, že zasluhují alespoň stručnou recenzi poznámku. Oba badatelé patří do okruhu mladých nadějí historické vědy. Adam Hudek (nar. 1979) pracuje od roku 2003 v Oddělení vědy a techniky v Historickém ústavu Slovenské akademie věd a Vítězslav Sommer (rok nar. v publikaci není uveden¹) pracuje po absolvování doktorandského studia na Filozofické fakultě UK v Praze současně v Ústavu pro studium totalitních režimů a v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR.

Obě práce se věnují prakticky stejnému období, letům 1948–1968, tj. období důsledného uplatňování stalinismu, nesmělé a nedokonale destalinizace i úsilí o reformní komunismus. Začnu se slovenskou prací Adama Hudeka, má širší záběr a také viditelně mnohem lepší a hlubší zakotvení, alespoň ve středoevropském prostoru; neutápí se v národní historii jako Sommer. Hudekovy odkazy na polské či maďarské poměry jsou cenné a inspirativní, jen přímému vlivu Sovětského svazu – hlavně ideologických pracovišť, ale i stranického vedení (vždyť v Moskvě se posuzovala politika v jednotlivých satelitních státech a přijímaly se rezoluce i závazná usnesení, se kterými byli domácí politici jen seznamováni) – mohl věnovat ještě více pozornosti. Co se týče Sovětů, mám na mysli prameny typu Chruščovových pamětí, které jsou poměrně otevřené, v jejich třetím díle je např. samostatná, i když ne mnoho říkající kapitola o československých poměrech (CHRUŠČOV, Nikita S.: *Vospominanija – Vremja. Ljudi. Vlast'*, kniha III. Moskovskije novosti, Moskva 1999, s. 276n.). Viditelnou předností Hudekovy práce je autorovo přesvědčení, že marxistickou historiografií tohoto období nelze považovat za vědu, ale v nejlepším případě – podle Le Goffa – za „pokleslý marxismus“, který historickou vědu zaměňuje za politickou angažovanost. (Takových charakteristik je možné použít daleko více, a ještě se k nim vrátím.) Hudek tedy nelíčí zápas historiků o zvládnutí komunistických představ o historii (stranické dějepisectví ho nezajímá, nebo jenom jakoby na okraji), ale jeho záměrem je přiblížit zápas historiků o národní příběh, který by vyhovoval moderním představám rychle se rozvíjející slovenské společnosti. Je zajímavé a úctyhodné svědectví, že na Slovensku po únoru 1948 se v podstatě žádná prověrka nekonala, z univerzity byl vyřazen vlastně jen Daniel Rapant, ale jeho vědecké kvality byly natolik uznávané, že mu bylo umožněno (a to i na úrovni nejvyšších stranických míst) zůstat u historie, ovšem jen na pozici výzkumného pracovníka a badatele. O takových možnostech se českým nemarxistickým historikům ani nesnilo, ti totiž, i když nabízeli přechod na marxistické pozice,

takovou příležitost nedostali, emigrace byla pro ně nejsnazším řešením – slovenská emigrační vlna ovšem odezněla již v roce 1945. Zvláštní bylo, že kritici i konkurenti Daniela Rapanta nakonec akceptovali a brali v úvahu, že se po celé sledované období představoval jako nemarxistický historik, netajil se tím a v tomto smyslu také publikoval. To v Česku bylo zcela nemožné. Jedno bylo ovšem společné, komunisté v oblasti historiografie ani v Česku, ani na Slovensku žádnou větší skupinou intelektuálů nedisponovali (marxistickou historiografii a marxismus znal v předválečném Československu jedině Jan Slavík – je s podivem, že ho Sommer nezmiňuje), a pokud se mezi nimi vyskytl školený historik (byl ale naprostou výjimkou), věnoval se politice. Ani v historii, ani v jakémkoli jiném společenském oboru komunisté nepotřebovali samostatné myslitele, ale poslušné učedníky a vykladače stranických usnesení. Jak trefně uvedl Alexandr Solženicyn, že sovětská věda je, *když dvakrát dvě je tolik, kolik řekne ÚV* (SOLŽENICIN, Alexandr: *Trkalo se tele s dubem – autobiografie*. Academia, Praha 2001, s. 211). Aby se komunistům historie jako užitečná a pro ně nepostradatelná věda nevymkla z rukou („užiteční idioti“ – to je, jak známo, Leninův termín – ještě nebyli k dispozici), dosadili do ní v Česku i na Slovensku vhodné amatéry – v Česku to byl Jindřich Veselý (od roku 1933 pracovník stranického aparátu), bývalý vysoký představitel StB, v této funkci po Stalinově smrti již nepoužitelný, a na Slovensku Miloš Gosiorovský, vyučený zedník, absolvent jen krátkého politického kurzu na stranické škole, který vedle činnosti člena ústředního výboru Komunistické strany Slovenska vykonával též nepsanou funkci hlavního stranického historika na Slovensku. Oba napsali základní práce, které měly být vzorem komunistické historiografie. Veselý např. vyložil „stranický“, co se stalo v únoru 1948, a psal pověsti o legitimním politickém dobytí moci i masové podpoře obyvatel, všechno pohádky, které se skoro natrvalo zahnízdily v českém národním příběhu, což platí bohužel do současné doby. Ovšem platí to i pro nacistické období, jak píše Sebastian Haffner, německý nacismus nastolil na jaře 1933 „neotřesitelnou“ nacistickou nadvládu s pomocí a) teroru, b) oslav a projevů, c) zrady a d) kolektivního kolapsu, tj. nervového zhroucení milionů jednotlivců a pokračuje: *Celé jedné německé generaci byl tehdy odňat jeden duševní orgán, ten, který poskytuje člověku stabilitu, rovnováhu, přirozeně i váhu a projevuje se různě – jako svědomí, rozum, moudrost, poznání, věrnost zásadám, morálka nebo bohobojnost* (HAFFNER, Sebastian: *Příběh jednoho Němce – vzpomínky na léta 1914–1933*, Prostor, Praha 2002, s. 117 a 58).² Co se týče Gosiorovského, je škoda, že Hudek tak brzo opustil jeho životní osudy a blíže nás o něm neinformuje. Je slabinou obou prací, že své protagonisty opouštějí v letech, která je zajímají, ačkoliv by jejich další osudy byly jistě více než poučné.

Nebudu podrobně popisovat postup Hudekova výkladu, je poučný a přináší mnoho informací. Úsilí o vytvoření slovenského národního příběhu bylo permanentní a všestranně obtížné, slovenská nezávislost se prosazovala jen stěží, stále byla přítom-

2 S knihou je spjat zajímavý příběh. Haffner zemřel v roce 1999 a citované vzpomínky vyšly z pozůstalosti v roce 2000 s tvrzením, že jde o původní autorův text z let těsně před válkou a že je autor psal v britském exilu (poslední autorova datace 1939). To různí kritici zpochybnili, snažili se dokazovat, že jde o opravený a doplněný text. Celá pře se dostala až před soud a tam bylo dokázáno, že jde o doslovný a nezměněný přepis původního předválečného textu.

na katolická verze interpretace slovenských dějin. Hudek chápe toto období jako období stagnace a – zvláště v období stalinismu – úplné rezignace na vědeckou práci. Jen dvě připomínky bych přece jen uvedl. Hudek píše spíše o tendencích vývoje a jen málo a občas zaplňuje svůj výklad osobnostmi historické vědy, jména autorů se příliš často nevyskytují a medailonky už vůbec ne. Zalidnit historiografii je však poučné už proto, že mnozí aktéři nutně proplouvali z jedné etapy do druhé a hledali s různým úspěchem své místo na slunci. A za druhé – za mezníky vývoje historické vědy na Slovensku považuje konference a různá podobná setkání historické obce, ale to je jen dobové pozlátko, mezníky je třeba hledat ve významných publikacích, které oslovily veřejnost i badatele a eventuálně se staly předmětem větší diskuse.

Vítězslav Sommer je z jiné planety. Popírá, že by historiografie padesátých let 20. století, tj. i období stalinismu, byla *deformovaná a posluhující*, jak píše Josef Hanzal ve svém ne příliš povedeném přehledu poválečné československé historiografie (HANZAL, Josef: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Karolinum, Praha 1999), kterého Sommer cituje, ale chápe ji jako *projev svébytného historického myšlení vznikajícího v konkrétních historických podmínkách* (s. 58) a chvílemi ji až adoruje. Nad reformním komunismem se doslova rozplývá, chválí ho za snahu obhájit československou cestu (jak jinak, než výjimečnou v Evropě a možná i ve světě), vytvořit příběh vybudování socialistického zřízení, jež by odpovídalo specifickým československým podmínkám, obhájit právo na vlastní československou cestu k socialismu formou nastolení demokratického socialismu (nebo – dle Kárníka – Šmeralova demokratického komunismu). Autor zcela přehlíží, že komunismus je totalitní ideologií i praxí a jako takový nemůže být nijak reformován. Přehlíží také, že všechny projekty a úkoly se rodily v Moskvě, a to nejen ve formě zadání, ale i ve způsobu, jak má být ten který úkol zpracován, což se např. týkalo i učebnice dějin jednotlivých komunistických stran. Pravda je, že v různých obdobích se zadání z Moskvy měnilo, což ovlivňovala politika, ale vždy se dbalo na to, aby a) se komunismus jakoby v jednotlivých satelitních zemích rodil z domácích zdrojů, b) v období druhé světové války údajně vytvářel základy společenské hegemonie formou národních front (komunistické strany prý stály v čele protinacistického odboje) a c) po válce se plynule s podporou veřejnosti ujal moci a řízení společnosti. Bohužel, jsou to teze, které žijí v české historiografii dodnes, i po dvaceti letech svobodného státu (např. tvrzení o celonárodním protinacistickém odboji za Protektorátu pod vedením KSČ, o drtivém vítězství komunistů ve volbách 1946, údajně svobodných, o komunistickém dobytí moci v únoru 1948 s podporou naprostě většiny československého obyvatelstva a legálními prostředky apod. – autor je zřejmě akceptuje). Až mnohohlavně a na mnoha stránkách informuje čtenáře o komunistické historiografii a dílech jejich interpretů, a jejich závěry nijak nekommentuje, zdá se, že se s nimi ztotožňuje. Diskutovat by bylo možné nad celou řadou tvrzení. Použiji asi nezvyklou variantu, když uvedu delší citát z vlastní produkce – o komunistické historiografii jsem napsal v roce 2001 stručnou úvahu do *Slovanského přehledu* (VEBER, Václav: *Vikzel* (ministudie z počátků sovětských dějin). In: *Slovanský přehled*, 2001, č. 4, s. 533n.). Dovolím si z ní ocitovat několik vět: *Knih a studií, zvláště komunistické provenience, je nepředstavitelné množství. Jejich předmětem není bádání, originalita úsudku, dobrodružství nových interpretací, je to nepotřebná směs, opakující propagandistická*

tvrzení do omrzení a snažící se čtenářům i badatelům upravit do mozku všeobecně přístupná, dostupná, jednoduchá a snadná řešení, která jsou jen ku prospěchu politické bolševické moci [...] Dějinné vize vzešlé z aktivit totalitního státu (a právě tak i dějepiscectví, i když se sebevíce vydává za „vědecké“) jsou nepravdivé, zkreslené a politicky účelové. Je to balast, který by měl být odmítnut v celku, tak jak stojí a leží, a to úplně, jako úmyslně zavádějící a falešný [...] Je to tak, pracovat (psát knihy a statě o historii) ve prospěch ideologie (asi kterékoli) je totéž jako nepracovat vůbec. Jak nacistické, tak i komunistické pojetí dějin bylo ve skutečnosti jejich kolosálním falšováním [...] Co se týče české komunistické historiografie, platí to o ní v neztenčené míře. Asi se nezmylíme, prohlásíme-li, že za první buržoazní Československé republiky skutečná česká historiografie vznikla, a za komunistického režimu zašla. Komunismus totiž nejdříve představil hotovou teorii, a pak teprve sbáněl velká díla, ale protože zároveň měli historici zakázáno popisovat skutečná fakta, velká díla nemohla vzniknout [...] Drobné experimenty se svobodou (v šedesátých letech) změnily jen málo. Většinou tak vznikaly knihy, za něž se styděli ti, kdo je psali, i ti, kdo je četli. Byl to první režim bez skutečné historiografie.

Přesto jedno upozornění. Jako tehdejší přímý současník sledovaných událostí, sledující poctivě historickou produkci té doby (zabýval jsem se tehdejší sovětologií), si nevzpomínám na tvrzení a výklad specifické československé cesty, to je podle mne teze, která je do historiografie vsouvána až ex post. Beru to jako tvrzení, které i komunistické historiografii škodí, vždyť od té doby jsme si již několikrát odzkoušeli, že snaha o specifickou československou cestu vždy skončila nepřijemným fiaskem. Tehdejší špičky komunistické historiografie, které se kryly (a v totalitním komunistickém státě to nemohlo být jinak) se stranickými historiky, podaly nejvyšší výkon při bádání o protinacistickém odboji, ale závěry, které měly předem určeny a odsouhlaseny stranickým vedením (že KSČ stála v čele celonárodní odbojové fronty a pod svým praporem převedla československou společnost až k budování socialismu), byly od samého začátku scestné a nezakládaly se na pravdě – stačí přečíst si knihu Jindřicha Pokorného na stejné téma (POKORNÝ, Jindřich: *Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem*. Academia, Praha 2009). Tato skupina komunistických historiků měla mezi sebou výrazného kritika Jana Tesaře, který se nenechal umlčet. Autora je třeba pochválit za to, že se o něm zmiňuje a jeho výklad i výhrady celkem dobře přibližuje. Nemohu se zbavit dojmu, že pro tehdejší špičky komunistické historiografie byla historie výtahem k politické moci, do nejvyšších sfér, i když s postavením poradců předních politiků (výjimkou byl jen Karel Kaplan, který se např. zúčastnil práce na *Akčním programu KSČ* a hlavně v Pillerově komisi) byli sotva spokojeni. Autor také neopomněl uvést, že po politické porážce po srpnu 1968 komunističtí historici hledali cestu k novému „husákovskému“ vedení, naznačovali vstřícnost i ochotu pomoci, byli však odmítnuti, a nezbývalo jim tedy nic jiného, než se zařadit mezi opoziční kruhy. Autor to sice nijak nekomentuje, ale i tak zasluhuje pochvalu za to, že tuto skutečnost nepřehlédl.

K přednostem práce patří autorova viditelná pracovitost, přečetl velké množství knih a studií (jejich seznam je na 25 stranách a v knize uvedl 1001 poznámek pod čarou), snaží se charakterizovat dobové myšlení tehdejších historiků a často se mu to daří, velmi málo však tyto názory komentuje a hodnotí. Na druhé straně má Sommerova práce všechny neduhy disertace, pokud je taková práce vypravena na knižní trh.

Autor čtenáře stále upozorňuje na to, co bude psát, napíše to, spíše rozsáhle a s minimem komentáře, a navíc za každou kapitolou uvede informaci, co napsal – tyto pasáže působí rušivě a redaktor publikace je měl jistě vynechat, knize by to jen prospělo. V celé práci se autor tváří jako nezaujatý a nezajímavý badatel, ale už výběr tématu a jeho způsob zpracování naznačuje celkem jednoznačně, že je mu komunistická historiografie velmi blízká a že se nebrání tomu být jejím propagátorem. To se mi v dnešní době zdá už velmi anachronické, je to však upozornění na fakt, že komunismus má velmi tuhý život a vrací se neustále v nečekané podobě. To ovšem není nic radostného, v tomto smyslu je práce užitečná, varuje před tím, co může nastat.

◆ Václav Veber